मणत्वप्रवेशनत्वादिका तु न जातिः एकस्मिन्नेव कर्म्मणि गृहाद् गृहान्तरं गच्छति पुरुषे कस्यचित् द्रष्टुः प्रविशतीति प्रत्ययः कस्यचित्तु निष्क्रामतीति तत्र जातिसङ्करः स्यात् तथा भ्रमणादेरेकस्या जलप्रणाल्या निष्क्रम्यापरां प्रविशति निष्क्रामति प्रविशतीति प्रत्ययद्वयदर्शनादुपाधिसामान्यमेवैतदध्यवसेयम् । उत्क्षेपणादौ तु मुसलमुत्क्षिपाणीतीच्छाजनितेन प्रयत्नेन प्रयत्नवदात्मसंयोगादसमवायिकारणाद्धस्ते तावदुत्क्षेपणं तत उत्क्षेपणविशिष्टहस्तनोदनादसमवायिकारणात् मुसलेऽप्युत्क्षेपणाख्यं कर्म्म युगपद्वा तत ऊर्द्ध्वमुत्क्षिप्तयोर्हस्तमुसलयोरवक्षेपणेच्छाजनितप्रयत्नवदात्मसंयोगाद्धस्तनोदनाच्च युगपदेव हस्ते मुसले चावक्षेपणम् उलूखलपातानुकूलं संजायते ततो दृढतरद्रव्यसंयोगाद् यदकस्मान्मुसलस्योर्द्ध्वगमनं भवति तत्र नेच्छा न वा प्रयत्नः कारणं किन्तु संस्कारमात्रादेव मुसलस्योत्पतनं तच्च गमनमात्रं नतूत्क्षेपणं, भाक्तस्तत्रोत्क्षेपणव्यवहारः एवमनुलोमप्रतिलोमवायुद्वयसङ्घट्टवशाद्वाय्वोस्तत्प्रेरिततृणतूलकादौ चोत्क्षेपणव्यवहारो भाक्तः । एवं स्रोतोद्वयसङ्घट्टवशाज्जलोर्द्ध्वगमनेऽपि । एवमुत्क्षेपणावक्षेपणव्यवहारः शरीरतदवयवतत्संयुक्तमुसलतोमरादिष्वेव मुख्यः । भवति हि हस्तमुत्क्षिपति तोमरमुत्क्षिपतीति एवमवक्षिपतीत्यपि" उपस्करः ।

उत्क्षेपणञ्च श्रौते कर्म्मणि गोघ्राणायोग्यदेशक्षेपणे भवति तथा हि । "भूतयोः कृत्वा वेणुयष्ट्यां वा कुपे वाऽऽसज्योभयतः स्थाणुवृक्षवंशवल्मीकानामन्यतमस्मिन्नुत्क्षेपणवदासजत्येतत्ते" कात्या०५,१०,२१ । "उत्क्षेपणवदिति गोरघ्राणदेशम्" कर्कः यजु० ३,६१ मन्त्रव्या० "गोभिराघ्रातुमशक्यत्वादिति" वेददी० तत्पदं व्याख्यात् । "अतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शकु० । करणे ल्युट् । २धान्यमर्दनकाष्ठादौ मेदि० ३उदञ्चने ४षोड़शपणे च हेमच० । कर्म्मणि ल्युट् ।५व्यजने न०।

उत्खचित त्रि० उद्+खच-बन्धे क्त । १उद्ग्रथिते २रचिते च । "कुसुमोत्खचितान् बलीभृतः" रघुः । [शब्दच० ।

उत्खला स्त्री उद्+खल-जन्यर्थे-अच् । सुरानामगन्धद्रव्ये

उत्खात त्रि० उद्+खन-क्त । १उन्मूलिते २उत्पाटिते "फलैः संवर्द्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः" रघुः । "रथेनानुत्खातस्तिमितगतिना शकु० भावे क्त । ३उत्खनने न० । उत्खातकेलिः ।

उत्खातकेलि पु० उत्खातमुत्खनमेव केलि । "उत्खातकेलिः शृङ्गाद्यैर्वप्रक्रीडा निगद्यते" इत्युक्तलक्षणे वृषगजादेः शृङ्गादिना मृत्तिकाखननरूपक्रीडायाम् ।

उत्खाय अव्य० उद्+खन-ल्यप् । उत्पाट्येत्यर्थे । "वङ्गानुत्खाय तरसा" रघुः पक्षे उत्खन्येत्यप्यत्र । [अमरः ।

उत्खेद पु० उद्+खिद-भावे घञ् । छेदने उद्+खदधातौ उदा० ।

उत्त त्रि० उन्द-क्लेदने क्त वा तस्य नः । क्लिन्ने आर्द्रवस्तुनि

उत्तंस पु० उद्+तसि-अच् । १कर्णाभरणे, २शिरोभूषणे च । "नोत्तंसं क्षिपति क्षितौ श्रवणतः सा मे स्फुटेऽप्यागसि" सा०द० । अस्य कर्णभूषणवाचकत्वेऽपि कर्णपदसमभिव्याहारे भूषणमात्रपरता तत्काले कर्णस्थितत्वद्योतनार्थं वा कर्णादिशब्दप्रयोगः ।

उत्तट त्रि० उत्क्रान्तं तटम् अत्या० त० । तटपर्य्यन्ताप्लावके "उत्तटा इव नदीरयाः स्थलीम्" रघुः ।

उत्तप्त त्रि०उद्+तप-क्त । १संतप्ते २शुष्कमांसे न०भावे क्त । ३उत्तापे न० । उद्गतं तप्तं तापो यस्य ।४स्नाते त्रि०मेदि०

उत्तब्ध त्रि० उद्+स्तन्भ-क्त । १ऊर्द्ध्वस्तब्धे २ऊर्द्ध्वावस्थिते ।

उत्तम त्रि०उद्+तमप् । १उत्कृष्टे । "ज्योतिषामुत्तमोदेव । दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम्" दीपमन्त्रः "अदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः" माघः "उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः" "यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः । अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः" गीता । द्विजोत्तमः नरोत्तमः नृपोत्तम ! "धर्मोऽधर्मविदुत्तमः" विष्णुसह० । उत्-उद्गतः अतिशये तमप् । २विष्णौ पु० । "अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः" विष्णुसह० । "धातुरुत्तम इति नामैकं सविशेषणं सामानाधिकरण्येन । सर्वधातुभ्यः पृथिव्यादिभ्य उत्कृष्टश्चिदातुरित्यर्थः धातुर्विरिञ्चेरुत्कृष्ट इति वा । नामद्वयं वा कार्य्यकारणप्रपञ्चधारणात् धातुश्चिद्धातुः उत्तमः सर्व्वेषामुद्गतानामुद्गतत्वादुत्तमः" भा० । ३अन्त्ये । "उत्तमैकाभ्याञ्च" पा० । "उत्तमशब्दोऽन्त्यार्थः" सि० कौ० । उत्तानपादस्य पुत्रभेदे ४ध्रुवसपत्नभ्रातरि पु० स च उत्तानपादस्य सुरुचौ भार्य्यायामुत्पन्नः । "जाये उत्तानपदस्य सुनीतिः सुरुचिस्तथा । सुरुचिः प्रेयसी पत्युर्नेतरा यत् सुतो ध्रुवः । एकदा सुरुचेः पुत्रमङ्कमारोप्य लालयन् । उत्तमं नारुरुक्षुस्तं ध्रुवं राजाभ्यनन्दत" भा०४स्क० ८अ० । "उत्तमस्त्वकृतोद्वाहो मृगयायां बलीयसा । हतः पुण्यजनेनाजौ तन्मातास्य गतिं